

LĂNG TỰ ĐỨC - THÊM MỘT SỐ CÔNG TRÌNH PHỐI THUỘC CẦN ĐƯỢC BẢO VỆ

Phạm Thanh, Huỳnh Thị Anh Vân*

Trong quần thể di tích lăng tẩm triều Nguyễn hiện nay, lăng vua Tự Đức là một trong những công trình có mật độ kiến trúc cao và tập trung. Phần lớn những công trình này đều tọa lạc bên trong La thành của lăng. Tuy nhiên còn có một số công trình phối thuộc bên ngoài La thành liên quan đến lịch sử xây dựng lăng và các hoạt động sinh hoạt nghi lễ dưới thời Nguyễn hiện đang tồn tại dưới dạng phế tích cần được quan tâm bảo vệ.

1. Bình An Đường (平安堂)

Cổng Bình An Đường

Công trình này nằm ở bên phải đường vào lăng hiện nay, cách Vụ Khiêm Môn khoảng 100m về phía tây nam. Toàn bộ công trình này hiện chỉ còn một phần bức tường thành mặt trước và cổng vòm có 4 chữ đắp vôi vữa, gắn sành sứ: 平安堂門 (Bình An Đường Môn). Phía trong cổng này còn dấu tích của một nền gạch và một số tảng đá Thanh vương vãi. Hiện nay, phần lớn nền này bị bỏ hoang phế, một góc của nền đang được người dân địa phương dùng làm nơi ươm trồng cây cảnh hoặc hoa màu.

Dựa trên nội dung tên của công trình hiện còn ở cổng, đối chiếu với Bình An Đường của khu vực Hoàng Thành; đồng thời kết hợp với nội dung phỏng vấn trong khi đi khảo sát, chúng tôi nhận thấy đây là nhà dưỡng bệnh dành cho các cô phụng trực và thái giám ở lăng Tự Đức trong thời gian lưu lại đây.

Ở Huế, góc đông bắc của Hoàng Thành hiện cũng có một công trình mang tên Bình An Đường. Theo ghi chép của triều Nguyễn để lại, Bình An Đường của Hoàng Thành có từ thời vua Minh Mạng.⁽¹⁾ Mặc dù chúng tôi chưa tìm thấy thông tin mô tả chính thức chức năng của Bình An Đường trong các bộ sử của triều Nguyễn, nhưng một học giả người Pháp đầu thế kỷ XX đã cho rằng đây là nơi “các bà trong nội cung được chữa trị khi họ đau ốm, họ sẽ chết tại đây”.⁽²⁾ Một học giả khác cũng nhận xét: “Bình An Đường - ngôi nhà mà các bà trong Nội cung, khi hấp hối đều được khẩn trương chuyển ra đó. Chỉ có vua và các bà Hoàng thái hậu mới có quyền chết trong Hoàng cung”.⁽³⁾ Như vậy, có thể nói Bình An Đường ở Hoàng Thành là một kiểu trạm xá tập trung những người bị đau ốm, bệnh tật để chữa trị và cách

* Trung tâm Bảo tồn Di tích Cố đô Huế.

ly ra khỏi khu vực cung cấm, và Bình An Đường ở lăng vua Tự Đức cũng có chức năng tương tự.

2. Nhà Quan Xá (còn gọi là Dưỡng Thiện Đường)

Dấu vết bình phong nhà Quan xá
(Dưỡng Thiện Đường)

Công trình này nằm ở phía ngoài La thành, cách Vụ Khiêm Môn khoảng 50m về phía đông nam. Đây vốn là nơi vua Kiến Phúc đã từng ở lại trong thời gian linh cữu của vua Tự Đức quản tại điện Hòa Khiêm trước khi chôn. Sử triều Nguyễn giải thích tên gọi Dưỡng Thiện Đường như sau: "... nhà Dưỡng Thiện ở Khiêm Lăng... Hoàng tử thứ 3 nguyên ở Dưỡng Thiện Đường, ở bên hữu nhà Duyệt Thị gần đây, rước linh cữu tiên đế ở điện Hòa Khiêm tại Khiêm Cung. Hoàng tử thứ 3, theo đến ở nhà quan xá ngoài cửa

Vụ Khiêm. Nhân thể cũng gọi là Dưỡng Thiện Đường".⁽⁴⁾ Kết quả điền dã cho thấy dân gian còn gọi là Nhà Trại lính.⁽⁵⁾ Hiện nay, kiến trúc của công trình đã bị hủy hoại hoàn toàn, chỉ còn lại dấu tích nền móng lát bằng gạch vồ, một số chân đá tảng bằng đá Thanh, bức bình phong hiện đang bị cây cổ thụ xâm thực, mọc trùm lên trên, cùng nhiều đoạn mảnh vỡ của các chi tiết kiến trúc rơi vãi khắp nơi, trong đó có một đoạn thành bậc cấp bằng đá Thanh có chạm trổ.

3. Các tấm bia

Đây là những hiện vật có giá trị đặc biệt đối với việc xác định các yếu tố tiền án, hậu chẩm, tả thanh long, hữu bạch hổ của lăng vua Tự Đức.

Bia Dẫn Khiêm Sơn

Tấm bia thứ nhất là bia *Dẫn Khiêm Sơn* (引謙山), nằm trên đỉnh đồi Dẫn Khiêm (tên địa phương là đôn Án), ngay trước mặt lăng vua Tự Đức, phía ngoài, cách La thành khoảng 700m về hướng đông nam. Bia cao 88cm, rộng 43,5cm, dày 12,5cm, đặt trên bệ đá Thanh cao 40cm. Bia làm bằng đá Thanh theo kiểu đơn giản như bia của các công trình khác trong lăng, trên hai mặt đều khắc chữ *Dẫn Khiêm Sơn*. Ở phía trên còn một vết đạn làm nứt một đoạn khoảng 10cm, chữ bị mòn.

Tấm bia thứ hai là bia *Lý Khiêm Sơn* (履謙山) dựng trên một quả đồi thuộc gò Dương Xuân phía ngoài La thành, cách La thành khoảng 20m về phía tây bắc, tức là ngay sau đỉnh đầu khu Bửu thành. Xét về vị trí tương quan với

Bia Lý Khiêm Sơn
trong vườn nhà dân.

khu mộ vua Tự Đức, Lý Khiêm Sơn chính là “hậu chấm” của khu vực này. Bia cũng được làm bằng đá Thanh với hình dáng tương tự bia *Dẫn Khiêm Sơn* và cũng được khắc tên ở hai mặt. Bia cao 91cm, rộng 45cm, dày 13,2cm, đặt trên bệ đá Thanh hình vuông cao 28cm. Các chi tiết khắc trên bia còn khá rõ, nét chữ khắc sâu, sắc sảo.

Lý Khiêm Sơn và *Dẫn Khiêm Sơn* là những mỷ tự, do vua Tự Đức đặt cho các ngọn đồi xung quanh khu vực “vạn niên cát địa” của ông. Về mặt phong thủy, đây là những yếu tố tự nhiên đóng góp vào sự hình thành địa thế thuận lợi của khu vực. Địa danh *Lý Khiêm Sơn* và *Dẫn Khiêm Sơn* đã được vua Tự Đức nhắc đến trong *Khiêm Cung ký*: “Những núi đưa mạch đất từ xa đến gần, gọi là Dẫn Khiêm, Lao Khiêm, Đạo Khiêm, Long Khiêm, Cư Khiêm, Lý Khiêm...”.⁽⁶⁾ Vì thế, có thể nói, hai tấm bia *Lý Khiêm Sơn* và *Dẫn Khiêm Sơn* có vai trò quan trọng trong việc xác định những yếu tố phong thủy, cụ thể là “tiền án” và “hậu chấm” của lăng vua Tự Đức.

Núi *Dẫn Khiêm* (động Án) nhìn từ khu vực tắm điện

Lao Khiêm Sơn trên thực tế chỉ là hai ngọn đồi tự nhiên ở bên trái và bên phải của Khiêm Lăng, nhưng sự có mặt của hai ngọn đồi này trong *Khiêm Cung ký* đã thể hiện tầm quan trọng của chúng đối với Khiêm Lăng, đặc biệt là về mặt phong thủy với vai trò là “tả thanh long, hữu bạch hổ” cùng nhau vào nơi “vạn niên cát địa” của nhà vua.

Cho đến nay, các bia của *Long Khiêm Sơn* và *Cư Khiêm Sơn* vẫn chưa được tìm thấy.

Các công trình ở bên ngoài La thành lăng vua Tự Đức tuy chỉ là những công trình phụ trợ, nhưng phần nào giúp chúng ta hình dung nên diện

Ngoài ra, tại khu vực bên ngoài của lăng vua Tự Đức hiện còn hai tấm bia *Lao Khiêm Sơn* (勞謙山) và *Đạo Khiêm Sơn* (蹈謙山). Vị trí của bia *Lao Khiêm Sơn* hiện ở phía bên phải lăng vua Tự Đức, sát La thành lăng Kiên Thái Vương, phía sau bình phong hậu của lăng này. Bia *Đạo Khiêm Sơn* có vị trí đối diện với bia *Lao Khiêm Sơn*, ở phía bên trái lăng vua Tự Đức, cách La thành của lăng khoảng 200m. Mặc dù *Đạo Khiêm Sơn* và

Trụ mốc giới làng Tụ Đức
hiện nằm trong vườn nhà dân.

mạo tổng thể của Khiêm Lăng cùng các hoạt động diễn ra ở khu vực này trong một thời kỳ nhất định. Vì thế, xét về mặt lịch sử và văn hóa, đây cũng là những công trình có giá trị. Điều đáng tiếc là hiện nay, hầu hết những công trình này đã đổ nát, chỉ còn rất ít dấu vết.

Khu vực nhà Quan Xá hiện nay chỉ còn một phần nền và một số chân đá tảng. Bức bình phong hiện đang bị rễ cây mọc trùm lên trên, có nguy cơ bị sụp đổ.

Bia Dẫn Khiêm Sơn: Tháng 3 năm 2008, trong khi san ủi đất để làm nhà, dân địa phương đã xúc ủi đất đến tận chân bia. Trung tâm Bảo tồn Di tích Cố đô Huế đã phát hiện kịp thời và có biện pháp ngăn chặn. Hiện nay, phần chân bia đã được xây bệ chắn đất xung quanh để giữ cho bia không bị sụp đổ.

Các tấm bia *Lý Khiêm Sơn*, *Lao Khiêm Sơn* và *Đạo Khiêm Sơn* hiện nằm trong vườn nhà dân, xung quanh là nơi trồng trọt hoặc bị lau lách, cỏ dại che phủ, người dân đem đặt dây bình vôi, ông Táo lên quanh để bia, nhưng mức độ xâm hại không nghiêm trọng bằng khu vực của bia *Dẫn Khiêm Sơn*. Tuy nhiên các bia này cũng cần được bảo vệ chặt chẽ để giữ gìn tính toàn vẹn về mặt phong thủy của khu vực.

Khu vực lăng vua Tụ Đức cùng với lăng Kiên Thái Vương, lăng vua Đồng Khánh và lăng bà Thánh Cung làm thành một cụm di tích dày đặc ở vùng đồi núi Dương Xuân. Từ xưa, việc bảo vệ các lăng tẩm đế vương và hoàng gia nhà Nguyễn đã được thực hiện nghiêm ngặt bằng việc cấm đốt phá, chặt cành, săn bắn... trong khu vực đất giới hạn. Các trụ mốc giới được triều đình xây bằng gạch để giới hạn đất quan phòng (khu vực khoanh vùng bảo vệ của lăng).⁽⁷⁾ Tuy nhiên, các trụ mốc giới này đã bị người dân địa phương đập phá, hiện chỉ còn dấu tích một trụ gạch ở trong vườn nhà dân, cách Tụ Khiêm Môn khoảng 200m về phía đông.

Chúng ta cần có biện pháp hữu hiệu để bảo tồn nguyên trạng phần “tiền án” (núi Dẫn Khiêm/động Án) và “hậu chẩm” (núi Lý Khiêm/Dương Xuân) của lăng vua Tụ Đức, bởi đây chính là những yếu tố không thể thiếu về mặt phong thủy của khu vực này, góp phần hình thành những giá trị vật thể và phi vật thể của không gian văn hóa lăng vua Tụ Đức. Ở khu vực núi Dẫn Khiêm/động Án cần có quy định về kiến trúc nhà dân như không chế chiều cao, màu xanh cho mái lợp... để tránh hủy hoại tính toàn vẹn của cảnh quan lăng Tụ Đức. Bên cạnh đó cũng cần khảo sát kỹ hơn về các công trình

phối thuộc của lăng vua Tự Đức, nhằm có thêm cứ liệu khoa học cho một kế hoạch bảo tồn tổng thể quần thể lăng mộ độc đáo này.

Huế, 2010

P T - H T A V

CHÚ THÍCH

- (1) Quốc Sử Quán triều Nguyễn. *Đại Nam thực lục*, tập XXVIII, Bản dịch của Viện Sử học, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 1973, tr. 428.
- (2) Cadière, L. “La Citadelle de Hué: Onomastique”, Tạp chí *BAVH*, 1935 (Bản tiếng Pháp), Imprimerie d’ Extrême- Orient, Hà Nội - Hải Phòng, 1935, tr. 125.
- (3) A. Laborde. “Những kiến trúc trong Hoàng cung Huế”, Tạp chí *Những người bạn Cố đô Huế*, tập XV/ 1928, Nxb Thuận Hóa, Huế, 2004, tr. 329.
- (4) Quốc Sử Quán triều Nguyễn. *Đại Nam thực lục*, tập VIII, Tổ phiên dịch Viện Sử học biên dịch, Viện Sử học, Nxb Giáo dục, Hà Nội, 2006, tr. 612.
- (5) Kết quả phỏng vấn ngày 24 tháng 8 năm 2008 với ông Dương Quang Tùng, nguyên bảo vệ lăng Tự Đức từ trước năm 1975 cho đến khoảng 1985, và cũng là người địa phương sinh sống gần khu vực này.
- (6) Lê Nguyễn Lưu dịch và chú thích. “Khiêm Cung ký”, trong *Tuyển tập những bài nghiên cứu về triều Nguyễn*, Tạp chí *Nghiên cứu và Phát triển*-Trung tâm Bảo tồn Di tích Cố đô Huế xuất bản, Huế, 2002, tr. 599.
- (7) Quốc Sử Quán triều Nguyễn. *Khâm định Đại Nam hội điển sự lệ tục biên*, Tổ phiên dịch Viện Sử học biên dịch, Viện Sử học-Trung tâm Bảo tồn Di tích Cố đô Huế, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 2007, tập 5: tr. 245-246, tập 6: tr. 47, tập 9 (bản thảo, tài liệu của Trung tâm Bảo tồn Di tích Cố đô Huế, tr. 54-57).

TÓM TẮT

Lăng vua Tự Đức là một trong những di tích quan trọng của triều Nguyễn với nhiều công trình kiến trúc đa dạng, phần lớn đều tập trung bên trong La thành của lăng. Tuy nhiên, điều đó không có nghĩa là những công trình phối thuộc phía bên ngoài lăng không cần phải tôn trọng, bảo tồn, đặc biệt là những yếu tố liên quan đến việc xác định vị trí phong thủy của khu vực và những công trình phản ánh các hoạt động đã từng diễn ra tại đây dưới thời Nguyễn.

Trong bài viết, các tác giả nêu một số công trình như Bình An Đường, nhà Quan Xá (Dưỡng Thiện Đường) hiện đang còn dấu tích. Ngoài ra, các tác giả còn đề cập đến 2 tấm bia *Lý Khiêm Sơn* và *Dẫn Khiêm Sơn*, đánh dấu vị trí “tiền án”, “hậu chẩm” của lăng vua Tự Đức; các bia của *Lao Khiêm Sơn*, *Đạo Khiêm Sơn* - hai ngọn núi chầu vào hai bên khu vực Khiêm Lăng, và trụ gạch đánh dấu phạm vi giới hạn của khu vực này dưới thời Nguyễn.

ABSTRACT

TỰ ĐỨC TOMB - SOME SUBORDINATE RELICS SHOULD BE PRESERVED

Among important monuments of the Nguyễn, the tomb of emperor Tự Đức is typical for its diversified constructions that mainly concentrate within the wall. However, this does not mean that it is not necessary to preserve other subordinate buildings outside the wall, especially the factors relate to the feng-shui features of the area and the constructions that relate to activities under the Nguyễn.

In this paper, some constructions are given as examples, such as Bình An Đường, Quan Xá (Dưỡng Thiện Đường), the stone steles of *Lý Khiêm Sơn* and *Dẫn Khiêm Sơn* that help identify the position of “tiền án” (front protective mount) or “hậu chẩm” (back protective mount) of the tomb, the stone steles of *Đạo Khiêm Sơn* and *Lao Khiêm Sơn* that mark the left and right protective mount of the tomb. The original brick pillar that was set as the restricted zone’s sign is also mentioned. The illustrative photos are included as the reference.